

ПСИХОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ У РАМКАХ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГІМНАЗІЇ

Ніна НОВИЦЬКА,

практичний психолог-методист, Київська гімназія східних мов № 1

У статті автор розкриває систему роботи практичного психолога у здійсненні психологічного моніторингу професійної компетентності вчителів, їх готовності та спроможності до інноваційної діяльності в рамках дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня в гімназії, визначає завдання, інструментарій дослідження, виявляє тенденції у розвитку мотивації самовдосконалення кожного члена педагогічного колективу.

Ключові слова: моніторинг; психологічний супровід; дослідно-експериментальна робота; професійна компетентність; культурно-мовні цінності.

PSYCHOLOGICAL MONITORING OF TEACHERS' PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE CONTEXT OF ACCOMPLISHMENT OF THE EXPERIMENTAL RESEARCH WORK AT GYMNASIUM.
Nina NOVITSKA, *psychological practitioner, Methodist, Gymnasium of Oriental Languages №1 of Kiev.*

In the article the author reviews the system of the practical psychologist's work in accomplishment of psychological monitoring of teachers' professional competence, their readiness and abilities to the innovative activity in the context of the experimental research work of the all-Ukrainian level at Gymnasium, defines tasks and instruments of the research and the tendency in development of the motivation of the teaching staff's self-culture.

Keywords: *monitoring; psychological support; experimental research work; professional competence; cultural and linguistic values.*

Постановка проблеми. Нині Україна продовжує шлях оновлення усіх сфер суспільного життя, культурно-освітньої сфери, демонтажу залишків авторитаризму, упровадження конкурентоспроможної ринкової економіки, розбудови громадянського суспільства, долучення громадян до гуманітарних цінностей сучасної цивілізації [7, с. 155]. Учитель – професія, що вимагає постійних змін, особливої чутливості до нових тенденцій у суспільстві, відповідного коригування своєї роботи до цих вимог. Педагогічний працівник є головним суб'єктом інноваційної діяльності. Саме він, як професіонал і орієнтується в освітніх інноваціях, і застосовує їх у своїй роботі [1, с. 4]. А успіх та ефективність інноваційних освітніх проєктів залежить, насамперед, від готовності до інноваційної діяльності педагогічного колективу закладу загальної середньої освіти. Ось чому організація психологічного супроводу дослідно-експериментальної роботи, корекційних засобів самовдосконалення та розвитку творчого потенціалу вчителів необхідно приділяти значну увагу [5, с. 24].

Відповідно до Закону України «Про освіту» метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Ефективність здійснення зазначеної мети залежить від достовірної інформації про кожну складову освітньої системи, їх взаємозв'язки, майстерності, професійної компетентності педагогічного колективу використовувати різні прийоми, засоби і форми задля відстеження, аналізу, оцінки й прогнозування розвитку педагогічного процесу в рамках здійснення дослідно-експериментальної роботи гімназії. Тобто, йдеться про проведення моніторингових досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні основи моніторингу якості освіти висвітлено у працях багатьох науковців – А. Белкіна, В. Бобрякова, О. Дахіна, А. Денисенко, Є. Заїки, Г. Сльникової, О. Касьянова, Н. Кулеміна, О. Локшиної, Т. Лукіної, О. Ляшенка, А. Майорова, І. Маслікова, Д. Матроса, О. Орлова, В. Приходько, А. Пульбере, З. Рябової, С. Сіліна, Д. Уїлмса та ін.

У наукових джерелах однозначного трактування поняття «моніторинг» немає. Моніторинг (*англ. monitoring*) означає безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або тенденціям розвитку. Вчені визначають його як систему взаємопов'язаних елементів зі збору, зберігання і поширення інформації про освітню або педагогічну систему (Д. Уїлмс, Д. Матрос, А. Майоров та ін.); спостереження, контроль, коригування процесів в освіті (А. Белкін, О. Дахін, О. Касьянов, З. Рябова); технологію освітньої діяльності, що орієнтована на отримання науково об'єктованої інформації про хід і результати освітнього процесу виконання виховних функцій у закладі освіти.

Отже, доходимо висновку, що за сутністю моніторинг – це інформаційна система (збирання, оброблення, збереження та використання інформації про стан об'єкта), яка постійно поповнюється та свідчить про безперервність спостереження; за процесом – циклічний процес оцінювання, порівняння фактичного стану об'єкта із запланованим і прийняття на цій підставі рішень щодо поточного коригування [3, с. 41].

Психологічний моніторинг у рамках дослідно-експериментальної роботи це постійне відстеження певних особливостей (у цьому разі професійної компетентності педагогічних працівників). Він надає можливості здобуття інформації, її аналізу, коригування і, врешті, поліпшення ситуації.

Мета статті – показати необхідність здійснення психологічного моніторингу професійної компетентності педагогічних працівників, їх готовності та спроможності до інноваційної діяльності в рамках дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня в гімназії.

Виклад основного матеріалу. З 2012 р. у гімназії здійснюється дослідно-експериментальна робота всеукраїнського рівня «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів». Психологічний моніторинг професійної компетентності педагогічних працівників є необхідною умовою здійснення цієї роботи.

У рамках *першого, другого, третього та четвертого* етапів дослідно-експериментальної роботи проводився моніторинг професійної компетентності педагогів гімназії. Метою дослідження було відстеження та оцінка ступеня сформованості професійної компетентності педагогів щодо інноваційної діяльності з розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів.

Професійна компетентність – інтегральна якість особистості педагога, яка характеризується рівнем сформованості професійно необхідних знань та вмінь. Ці знання та вміння інтегруються в цілісний професійно-особистісний комплекс, який містить такі складові: • загальна культура педагога (моральна, етична, духовна); • професійно-педагогічна компетентність (фахова, методична, психологічна, дослідницька, творча); • загальнопрофесійні уміння та здібності (пізнавальні, комунікативні, організаційні); • педагогічна техніка, готовність до інноваційної діяльності та самовдосконалення.

Для аналізу були обрано такі показники діяльності педагогів: 1) потреба у самоосвіті та саморозвитку; 2) пріоритетні цінності вчителя; 3) психоемоційний стан; 4) самооцінка; 5) стиль викладання та виховання; 6) здатність об'єктивно оцінювати себе, брати на себе відповідальність.

Завдання дослідження: 1) відстеження рівня готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності з розвитку культурно-мовних і морально-громадянських цінностей здобувачів освіти; 2) виявлення професійно-педагогічних компетентностей (визначення пріоритетів власної діяльності, самооцінки педагогів, стилю їх викладання, здатності брати на себе відповідальність); 3) виявлення утруднень у здійсненні інноваційної діяльності з розвитку культурно-мовних і морально-громадянських цінностей підростаючого покоління, пошук оптимальних шляхів їх подолання; 4) надання рекомендацій щодо удосконалення діяльності адміністрації Київської гімназії східних мов № 1 з підвищення професійної компетентності педагогів; 5) стимулювання педагогів до осмислення власних професійних проблем.

Об'єкт дослідження – діяльність педагогів Київської гімназії східних мов № 1. *Предмет дослідження* – визначення професіоналізму, рівня професійно-педагогічної компетентності, етнокультурної та полікультурної обізнаності педагогічних працівників. *Методи:* аналіз якісного складу педагогів КФСМ №1; спостереження за діяльністю педагогів – відвідування уроків, методичних кафедр учителів, семінари, конференції з метою виявлення форм, методів і прийомів, якими оперує педагог у своїй діяльності; анкетування; математичної статистики; порівняння, зіставлення, узагальнення тощо.

Інструментарій для накопичення емпіричних даних: методика В. Маралова «Опитувальник для з'ясування загального типу зорієнтованості педагогів на навчально-дисциплінарну чи особистісно орієнтовану моделі взаємодії з дітьми»; анкета для вчителів «Виявлення ставлення педагогів до інноваційної діяльності з розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів» (авт. – Новицька Н., за наук. керівництва провід. наук. співроб. відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, канд. пед. наук, старш. наук. співроб. Кизенка В.); діагностична методика Л. Бережнкової «Рефлексія на саморозвиток»; діагностична методика «Психологічний портрет учителя» Г. Резапкіна.

Вихід нашої країни на світовий інформаційно-культурний простір спонукає до ствердження унікальності своєї культури та мови, толерантного ставлення до інших культур і традицій, їх пізнання та вивчення. У поняття етнонаціональні, морально-громадянські, мовно-культурні цінності вкладаємо готовність людини до взаєморозуміння та взаємодії, яка базується на знаннях і досвіді, набутих в реальному житті (у ході навчання), спрямованих на їх успішну адаптацію в поліетнічному суспільстві.

Аналіз відповідей респондентів доводить, що 87 % педагогів (2015) і 98 % (2018) знають і розуміють поняття етнонаціональні, морально-громадянські, мовно-культурні цінності.

Важливим чинником удосконалення управління виховним процесом є професійна компетентність, тип взаємодії з учнями як сутнісна характеристика і особистості, і педагога – професіонала [1, с. 458]. Дослідження (2012) мало на меті визначити готовність педагогів гімназії до впровадження гуманістичних підходів, наявність у них особистої мотивації та необхідних навичок для співпраці з учнями, ціннісні орієнтири щодо здійснення експериментальної роботи.

За методикою В. Маралова виявлено:

[1-й тип] *виражену зорієнтованість на навчально-дисциплінарну (авторитарну) модель (ВЗНДМ) – 47 % респондентів;*

[2-й тип] *помірну зорієнтованість на навчально-дисциплінарну (авторитарну) модель (ПЗНДМ) – 23 % опитаних;*

[3-й тип] *помірну зорієнтованість на особистісну (гуманістичну, виховну) модель (ПЗОМ) – 20 % респондентів;*

[4-й тип] *виражену зорієнтованість на особистісну (гуманістичну, виховну) модель (ВЗОМ) – 10 % учителів.*

Для з'ясування ставлень педагогів гімназії до здійснення дослідно-експериментальної роботи було проведено анкетування за розробленою нами анкеткою. У результаті моніторингу виявлено:

– 61 % опитаних вважають, що достатньо обізнані зі змістом та завданнями дослідно-експериментальної роботи;

– 86 % педагогів вважають, що інновації та дослідно-експериментальна робота потрібні в педагогічній діяльності;

– 87% респондентів позитивно ставляться до інноваційної діяльності навчального закладу.

Діагностика (початок 2015 р.; початок 2017 р., жовтень 2018 р.) за методикою Л. Бережної «Рефлексія на саморозвиток» виявила зміни, що відбулись у рівні прагнення педагогів до саморозвитку

Ми можемо констатувати, що показники «високого» та «вище середнього» рівня зросли у порів'янні з 2015 р. на 20 % і 24 % відповідно (тобто, з 34 % до 54 % і 58 %), що є дуже значимим зростанням. Скоротилися показники «середнього» на 14 % і 17 % (з 53 % до 39 % і 36 %) та «нижче середнього» на 6 % і 7 % (з 13 % до 7 %, 6 %).

Саме ці показники вказали на потенціал, що може бути зреалізований у процесі саморозвитку та самовдосконалення. А поки що ці цифри констатують зростання прагнення педагогічних працівників до саморозвитку, бажання самоудосконалюватися, рухатись уперед.

За результатами аналізу відповідей (методика Г. Резапкіної «Психологічний портрет учителя») педагоги розподілились на дві групи:

– педагоги, чії категорії визначені чітко (цінностей, стилю викладання тощо) – 71 %;

– педагоги з не чітко визначеними з категоріями – 29 %.

Відповіді педагогів на запитання про пріоритетні цінності розподілилися так:

- для 55 % респондентів (з числа тих, чії цінності сформувалися) є близькими інтереси учнів, їх проблеми. Сприятлива емоційна обстановка дає можливість творчої плідної роботи, зберігає здоров'я вчителя і здоров'я його учнів;

- для 39 % опитаних школа «не єдине світло у віконці». Можливо, коло інтересів таких педагогів не вичерпується шкільними проблемами, є й інші можливості самореалізації. Вони дбайливо ставляться до своїх проблем і переживань, розраховуючи на власні сили, шукаючи опору в собі й поза школою, або вони настільки самодостатні, що можуть не залежати від думки колег і учнів;

- для 6 % педагогів важливою є підтримка колег, їх визнання. Своєю чергою, колеги цінують їх не тільки як професіоналів, а й як союзників, котрі розуміють їх проблеми і можуть підтримати. Можливо, що діти не бачать у таких педагогах союзника, а стосунки, у кращому разі, не мають особистісного забарвлення, а в гіршому – пронизані почуттям недовіри і відчуження, що утруднює співпраця у процесі навчання і виховання.

Вивчаючи психоемоційний стан, ми з'ясували:

- 62 % мають чутливу нервову систему, здатні сприймати стан іншої людини, співпереживати (настрій може залежати від зовнішніх чинників; неблагополучний збіг обставин може й негативно вплинути на них;

- 36 % мають стійкий психоемоційний стан, що позитивно позначається на якості їх роботи (вони не втрачають самовладання в екстремальних ситуаціях, здатні приймати правильні рішення навіть за високої відповідальності;

- у 2 % педагогів робота в школі забирає багато фізичних і душевних сил.

Важливою характеристикою особистості є її самооцінка. Самооцінка – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, здібностей, якостей та свого місця серед інших людей. Самооцінка – важливий регулятор поведінки людини – і не має значення, ким є ця людина. Утім, самооцінка дуже важлива, коли йдеться про мовну та мовленнєву діяльність особистості у закладах загальної середньої освіти. Якщо науковці переважно вивчають самооцінку учнів у сфері спілкування, де якраз самооцінка виконує регуляторну функцію [4], ми досліджуємо самооцінку педагогічних працівників з огляду на реалізацією ними освітніх завдань. І стає зрозумілим, що мовна і мовленнєва діяльність є базовою складовою педагогічних технологій. Від неї багато в чому залежать взаємини людини з навколишніми людьми, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів та невдач як у навчальному процесі, так і в інших сферах взаємодії. Тож самооцінка впливає на ефективність діяльності людини загалом.

За підсумками дослідження ми здобули такі дані: 75 % респондентів у 2015 р. та 77 % у 2018 р. властиве позитивне самосприйняття, що свідчить про оптимальне співвідношення можливостей та здібностей людини і адекватне усвідомлення оточуючої дійсності. Такі педагоги вирізняються творчим недовгматичним мисленням, здатні створювати на уроці атмосферу живого спілкування, надаючи учням психологічну підтримку. Завдяки цьому стає можливим емоційний розвиток здобувачів освіти, а їх уявлення про себе набуває реалістичного характеру. Поведінка таких пластична, підхід до навчання творчий, характер суб'єкт-суб'єктної взаємодії демократичний.

У 20 % педагогів у 2015 р. та у 19 % 2018 р. виявлено самооцінку дещо нестійку; вона почати залежить від зовнішніх обставин, від настрою, від думки інших.

На момент дослідження зафіксовано знижену самооцінку у 5 % учителів у 2015 р. та у 4 % у 2018 р. Прояв цього – невпевненість у собі, у своїх можливостях. Рівень тривожності – підвищений. Ініціативність вщухає. Як наслідок – має місце недооцінка особистістю самої себе. Але незадоволеність собою і висока самокритичність не завжди свідчать про знижену самоповагу. Так, в інтелектуально розвинутих і творчих людей особливо усвідом-

люється розбіжність між тими властивостями, що є, і тими, якими вони хотіли б володіти. Звідси невдоволення собою, що спонукає людину ставити собі більш складні завдання, прагнути до удосконалення, самоактуалізації.

Відповіді на запитання про стиль викладання розподілилися так:

- кількість респондентів, що мають репутацію «сильного педагога», у 2018 р. значно скоротилася порівняно з 2012 р. з 47 % до 13 %. Учень для них – об'єкт впливу. Такі педагоги самі беруть рішення, встановлюють жорсткий контроль за виконанням пропонуваного вимог, часто використовують свої права без урахування ситуації й думки учнів;

- 1 % опитаних близька позиція миротворця. Як правило, такий педагог намагається уникати душевного напруження, що супроводжує конфлікт. Організація і контроль діяльності учнів здійснюється не систематично, проявляються нерішучість і вагання. Ліберальний стиль не сприяє розвиткові у дітей поваги до вчителя, продуктивності в роботі і почуттю відповідальності;

- для 86 % педагогів у 2018 р. (30 % у 2012 р.) учень – рівноправний партнер. Вони залучають дітей до прийняття рішень, дослухаються їх думки, заохочують самостійність рішень, ураховують не тільки успішність, а й особисті якості учнів. Основні методи впливу: порада, прохання, спонукання до дії. Для них характерні задоволеність своєю професією, високий ступінь прийняття себе й інших, гнучкість у виборі способів реагування, відкритість у спілкуванні з учнями і колегами, стійкий позитивний психоемоційний стан, що передається і здобувачам освіти, сприяючи у такий спосіб ефективності їх навчання;

Для 31 педагога, чії категорії чітко не визначилися, поєднуються ознаки 1–3 шкал:

- 51 % опитаних не визначилися у категорії *самооцінка*;

- 31 % – у категорії *цінностей*;

- 8 % – у категорії *психоемоційний стан*;

- 10 % – у категорії *стиль викладання*.

Це може свідчити, що установки учителя остаточно не сформовані, він тільки шукає свій неповторний почерк і стиль. Інша можлива причина – різноманітність стереотипів поведінки.

Для аналізу професійно-педагогічної компетентності, загальних професійних умінь та здібностей ми вивчали зміни, що відбулися у якісному складі (табл.1) педагогічних працівників гімназії.

Таблиця 1

Якісний склад педагогічних працівників Київської гімназії східних мов № 1

Навчальні роки (загальна кількість учителів)	Педагогічний стаж (кількість учителів)				Категорія, звання (кількість учителів)							
	Від 1 до 3 років	Від 3 до 10 років	Від 10 до 20 років	20 і більше років	Засл. учитель України	Відмінник освіти України	Ст. учитель	Вчитель-методист	вища	1 категорія	2 категорія	спеціаліст
2015/16 н.р. (107)	8	13	22	64	4	33	20	39	68	15	18	22
У %	7	11	18	52	3	27	16	32	55	12	15	18
2017/18 н.р. (120)	10	14	25	71	4	29	16	47	77	11	9	23

У %	8	12	21	59	3	24	13	39	64	9	8	19
2018/19 н.р. (112)	2	19	16	75	5	29	18	48	74	10	8	20
У %	2	17	14	67	5	26	16	43	66	9	7	18

За зміни загальної кількості педагогічних працівників (2015/16 н.р. –107; 2016/17 н.р. – 120; 2018/19 н.р. –112) виявлено динаміку за такими критеріями: «педагогічний стаж» та «категорія, звання».

Отже: зменшилася кількість педагогічних працівників, що мають стаж роботи до 3 років (7 % у 2015 р., 8 % у 2017 р. та 2 % у 2018 р.), тобто вони перейшли у ранг тих, має стаж від 3 до 10 років (11 % у 2015 р., 12 % у 2017 р., 17 % у 2018 р.). Помітні зміни й а іншими параметрами педагогічного стажу (табл. 1).

Кількість педагогічних працівників, які мають категорію «спеціаліст» залишається приблизно на одному рівні (відповідно – 18 %, 19 % та 18 %), зменшилася кількість учителів, що мають першу (з 12 % у 2015 р., 9 % у 2017 р., 9 % у 2018 р.) та другу категорію (з 15 % у 2015 р., 8 % у 2017 р., 7 % у 2018 р.), натомість зросла кількість педагогів з вищою категорією (з 55 % у 2015 р. до 64 % у 2017 р., 66 % у 2018 р.) та тих, хто має звання «педагог-методист» (з 32 % у 2015 р. до 39 % у 2017 р. та 43 % у 2018 р.) та «Заслужений вчитель України» (3 % у 2015 та 2017 рр. та 5 % у 2018 р.), що, безумовно, свідчить про зростання професійної майстерності педагогів.

Аналіз педагогічної діяльності вчителів показує, чи усвідомлюють вони необхідність привнесення нових елементів у свою роботу, чи слабо підготовлені до їх практичного застосування. Переважна більшість учителів сприймають експериментальну роботу як можливість для самореалізації (15 % у 2015 р. та 25 % у 2018 р.), необхідну та достатню умову для самореалізації (55 % у 2015 р. та 64 % у 2018 р.), що в сумі складає 70 % (2015 р.) та 89 % (2018 р.) педагогічного колективу; 28 % (2015 р.) та 9,5 % (2018 р.) розглядають її швидше як перспективу для самореалізації, і лише 2 % (2015 р.) та 1,5 % (2018 р.) не визначилися і вважають її скоріше як неперспективну справу для своєї самореалізації.

Висновки. Відповідно до здобутих результатів адміністрація Київської гімназії східних мов № 1 має змогу виявити індивідуальні особливості членів педагогічного колективу для того, щоб обґрунтовано визначити ступінь віддачі кожного за тих умов, що створені у цьому закладі загальної середньої освіти. Проведене дослідження виявило резерви для розвитку освітнього середовища закладу, а також дало змогу спрогнозувати найзагальніші орієнтири в добірї методів роботи, що будуть найбільш ефективними в ході інноваційної діяльності, адже виявлено педагогів, схильних і готових до інноваційної діяльності.

Спіраючись на таких педагогів, як вважає С. Кириленко, можна формувати відповідну організаційну та інноваційно-акмеологічну культуру, за розвитку якої всі вчителі високою мірою будуть зацікавлені у найголовнішому результаті – у компетентному випускнику гімназії [5, с. 27].

Завдяки проведеній роботі ми також виявили основні проблемами, що виникають у педагогів під час реалізації дослідно-експериментальної програми з розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів.

Література

1. Баранова Н. П. Готовність учителів до інноваційної педагогічної діяльності. *Шкільному психологу. Усе для роботи.* 2009. № 12. С. 4–8.
2. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці: Букрек, 2015. Т. 1. 840 с.

3. Жукова А. Г. Управління якістю освіти в гімназії засобами моніторингових досліджень. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 38–57.
4. Косянчук С. В. Самооцінка як регуляторна функція у сфері риторичної діяльності. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 4. С. 34–39.
5. Кириленко С. В. Психологічний супровід експерименту. *Довідник директора школи*. 2014. № 9, вересень. С. 24–31.
6. Савченко М. П. Науково-теоретичні підходи до розвитку культурно-мовних цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 160–171.
7. Савченко М. П. Науково-теоретичні підходи до розвитку морально-громадянських цінностей учнів у контексті дослідно-експериментальної роботи в гімназії. *Дидактика: теорія і практика* : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 155–167.
8. Суходольська О. В. Психологічний моніторинг. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2018. № 2. С. 2–5.